

■ УДК 002.2-053.2:655.24/.26](477)

О. В. Петренко, старший науковий співробітник, Книжкова палата України, м. Київ

ПРОБЛЕМА ЯКОСТІ ДРУКОВАНИХ ДИТЯЧИХ КНИГ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕДИЦІОЛОГІЇ

Описано базові теоретико-методологічні засади едиціології дитячої книги. Наведено відомості про роль основних комунікантів «дитячої літературно-видавничої комунікації». Окремо висвітлено питання внутрішньої і зовнішньої мотивації написання літературних творів для дітей. Розглянуто особливості редакційно-видавничого процесу створення сучасної української дитячої книги. Використано синергетичну методологію для визначення тенденцій в українському книговидаванні для дітей. Проаналізовано змістове та художнє наповнення масиву друківаних дитячих книг. Виявлено особливості формування репертуару та якості поліграфії сучасних дитячих книг в Україні.

Ключові слова: дитяча книга, едиціологія, автори, ілюстратори, видавці, редакційно-видавничий процес, якість поліграфії, державний облік видань.

О. В. Петренко, старший научный сотрудник, Книжная палата Украины, г. Киев

ПРОБЛЕМА КАЧЕСТВА ПЕЧАТНЫХ ДЕТСКИХ КНИГ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭДИЦИОЛОГИИ

Описаны базовые теоретико-методологические основы эдициологии детской книги. Приведены сведения о роли основных коммуникантов «детской литературно-издательской коммуникации». Отдельно освещены вопросы внутренней и внешней мотиваций написания литературных произведений для детей. Рассмотрены особенности редакционно-издательского процесса создания современной украинской детской книги. Использована синергетическая методология для изучения тенденций в украинском книгоиздании для детей. Проанализировано содержательное и художественное наполнение массива печатных детских книг. Выявлены особенности формирования репертуара и качества полиграфии современных детских книг в Украине.

Ключевые слова: детская книга, эдициология, авторы, иллюстраторы, издатели, редакционно-издательский процесс, качество полиграфии, государственный учёт изданий.

O. V. Petrenko, Senior Research Fellow, Department of State Standardization, National Book Chamber of Ukraine, Kyiv

ISSUES ON THE QUALITY OF PRINTED BOOKS FOR CHILDREN IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY EDITIOLOGY

The paper describes the basic theoretical and methodological foundations of editiology of children's books. The data on the role of key

communicators of «children's literary and publishing communication» are given. The issues of internal and external motivations in writing literary works for children are particularly highlighted. The author considers the specific features of the publishing and creation process of a modern Ukrainian children's book. The synergistic methodology is used to determine trends in the Ukrainian children's book publishing. The article analyzes the semantic and artistic content of the array of printed children's books. The features of the repertoire formation and the printing quality of modern children's books in Ukraine are unfolded.

Key words: children's book, editiology, authors, illustrators, publishers, editorial and publishing process, printing quality, state record-keeping of editions.

Постановка проблеми. Аналіз розвитку української друкованої дитячої книги в умовах активізації соціокомунікаційних трансформацій суспільства доводить, що створення книг для дітей — це складний редакційно-видавничий процес. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальні проблеми редакційно-видавничої справи неодноразово ставали об'єктами наукових досліджень українських книгознавців, таких як А. І. Барсук, А. О. Беловицька, М. А. Низовий, З. В. Партико. Зокрема, Г. М. Швецова-Водка запропонувала використовувати термін «едиціологія» стосовно науки, що вивчає історію, теорію, методику й організацію редакційно-видавничої справи. Проте досі не здійснено аналітичного огляду масиву сучасних друкованих дитячих книг на основі державного обліку друку дитячих книг, який постійно проводить Книжкова палата України, з урахуванням усіх головних факторів, що впливають на якість видань.

Найбільше теоретичних і практичних розвідок щодо зазначеної проблеми наявні в працях Е. Огар. Зокрема, аналізуючи особливості едиціології сучасної української дитячої книги, доречно базуватися на теоретико-методологічних засадах теорії соціальних комунікацій, які обґрунтовано в монографії «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» [4]. Частково використовуємо наукові здобутки науковця, котра наводить своє визначення «дитячої літературно-видавничої комунікації» та ґрунтуватимемося на категоріях теорії соціальної комунікації: комунікант (автор, виробник), реципієнт (дитина-читач), комунікат (дитяча книга як єдність інформаційної складової й оформленого відповідно до певного віку дитини матеріального носія).

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікантом у зазначеній комунікаційній системі є дорослий, котрий, залежно від мотивації та форми участі в технологічному процесі створення дитячої книги, може мати різні іпостасі — автор (упорядник, перекладач, адаптатор, художник-ілюстратор, дизайнер), видавець, посередник [4, с. 94, рис. 2 (б), 95]. Кожен комунікант, залежно від його ролі та

функцій у процесі підтримки комунікаційного акту, має власне бачення складової комунікаційного феномену, її змістового наповнення, способів реалізації творчих задумів автора та перспективи втілення твору в сучасній українській дитячій книзі.

Сучасна друкowana українська дитяча книга — складний системний об'єкт, який являє собою змістову та художню цілісність. За матеріально-конструктивним і художнім наповненням друкowana дитяча книга має відповідати певним вимогам. При цьому слід розглядати дитячу книгу як твір літератури й мистецтва та матеріальну субстанцію, яка сприяє оптимальному розповсюдженню і сприйняттю цього твору. Відповідно до текстового наповнення, літературна форма дитячої книги має бути виражена в колоритних та цікавих для дітей персонажах, художній виразній мові й удалому сюжетно-композиційному оформленні.

Що стосується дитячої книги як матеріальної субстанції, то її втіленням є структура видання, його формат, прийоми оформлення та шрифт, які повинні відповідати вимогам відповідної читацької аудиторії — дітям різних вікових категорій. Тому в матеріальній складовій сучасної друкowanej дитячої книги слід виокремлювати дві базові підсистеми — текстову й ілюстративну.

Достеменно відомо, що успіх або невдача тієї чи іншої дитячої книги залежить від багатьох чинників. Один з головних — наявність зворотного зв'язку в комунікаційній взаємодії «автор — читач». Найважливішою умовою продуктивності цієї комунікації є майстерність першого та зацікавленість другого.

У цьому контексті варто зауважити, що головну роль тут відіграє мотивація авторів. Саме для того, щоб якнайкраще реалізувати великі задуми, якісно виконати роботу, що зумовлена посадовими обов'язками, творча людина проявляє себе в написанні книг для дітей. Орієнтовними факторами мотивації для авторів є професійна і духовна потреби (хобі).

При цьому багато психологів стверджують, що зовнішня мотивація ніколи не може співвідноситися з внутрішньою. Внутрішня мотивація — це сукупність особистісних потреб, прагнень і рис характеру, які сприяють ефективному виконанню будь-якого завдання. Відмінність між зовнішньою та внутрішньою мотивацією можна проілюструвати на прикладі фраз «Мені потрібно» та «Я хочу». У першому випадку, я нічого не бажаю писати, проте цього потребують зовнішні обставини, в другому — мені зовсім нічого не потрібно, але я хочу писати. Утім сила внутрішньої мотивації часто переоцінюється — ресурсів лише внутрішньої мотивації може бути недостатньо для того, щоб якісно завершити справу. Саме тому під час написання дитячої

книги ідеальним є поєднання внутрішньої та зовнішньої мотивацій [6]. Це означає, що наявність в однієї творчої особистості одночасно двох потреб (професійної та духовної) потенційно підвищує ймовірність створення якісного літературного твору.

Досвідчені письменники та видавці стверджують, що написання книг для дітей є найскладнішою формою літературної творчості, оскільки діти не сприймають фальші й мають особливе світобачення [5]. Тому створити те, що їх захопить і порадує, надзвичайно складно.

Розмірковуючи над цією думкою, припускаємо, що значне зменшення репертуару (окрім фольклору) та тиражів української літератури для дітей протягом перших десяти років незалежності України, порівняно з останніми роками радянського періоду, навряд чи є показником збідності творчих інтересів українських дитячих письменників. Таку ситуацію можна пояснити, по-перше, фінансово-економічними негараздами під час переходу від одного способу життя до іншого; по-друге, кардинальною зміною світосприйняття та переосмисленням культурних цінностей українськими літературними авторами.

Що стосується останніх десяти років незалежності України, то серед письменників сучасної української дитячої книги трапляються імена «старих» і «молодих» авторів [7]. З творчістю кожної із цих категорій авторів більшою чи меншою мірою постійно ознайомлюються українські діти.

На початку XXI ст. «старі» автори майже не публікували нових творів, їхні імена частіше з'являлися в перевиданнях, ніж у нових книгах. Винятком можна назвати творчість В. Нестайка (котрий нині помер), який до 2014 р. активно писав нові твори і друкувався у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» та дитячій періодиці. На превеликий жаль, пішли з життя метри української дитячої літератури: Д. Білоус, П. Глазовий, Є. Гуцало, О. Іваненко, В. Кава, А. Костецький, Я. Стельмах.

Водночас «молоді» автори — це не стільки нові імена, скільки нове покоління, яке тільки прийшло на зміну «старому», з новими критеріями й експериментальним духом, що надає можливості для творчої реалізації креативних ідей. Окремі дослідники української дитячої книги — У. Баран і Т. Качак — стверджують, що сучасні молоді автори «спричинилися до зміни канону української дитячої літератури, який містить у собі тепер якісно новий код імпліцитно життєлюбної та самоствердної незалежної особистості» [1].

Доцільно нагадати, що якість змістового наповнення будь-якої дитячої книги залежить не лише від першого її комуніканта — автора, а й від редактора та коректора цього видання. На жаль, нині в текстах

сучасних українських дитячих книг порівняно з радянським часом граматичних і стилістичних «огріхів» трапляється значно більше. Новітня українська книга як для дітей, так і для дорослих суттєво відрізняється від традиційної книги радянських часів за змістом, метою та лінгвістичним наповненням текстів.

Упродовж 90-х рр. минулого століття на території України друкували дитячі книги, що переважно являли собою переклади з інших мов світу. Зазвичай, редагування й робота над текстами нерідко завершувалися відразу після «чорнового» перекладу тексту. Такі недоліки траплялися у виданнях ПП «Видавництва «Махаон-Україна»» і ТОВ «Перо». Також важливо зазначити, що ці видання навіть оформлювали відповідно до зарубіжного оригіналу. Вихід друком подібних дитячих книг був і швидшим, і дешевшим, а відповідно — рентабельнішим. Відтак можна навіть стверджувати про початок загального зниження рівня та якості дизайнерського професіоналізму.

На основі аналізу змістового наповнення сучасних українських дитячих книг, які надходили до Книжкової палати України починаючи з 2008 р., виявлено, що майже 50 % книжкових видань для дітей мають стилістичні та граматичні недоліки. Передусім це стосується перекладних видань, де слід виокремити переклади з російської мови. Так, у певних видавців (наприклад, ВКФ «БАО», ПП «Белкар-книга» й ін.) простежувалася тенденція непрофесійного перекладання російськомовних текстів на українську мову. Як наслідок, у дитячих книгах нерідко траплялися русизми й інші помилки, які зазвичай виникають під час аматорського перекладу.

Можна висловити припущення, що меркантильне бажання певних видавців максимально зекономити спонукало їх до співпраці з редакторами, котрі або не знали специфіки роботи з дитячими книгами, або взагалі не мали фахової освіти та необхідного досвіду. Власні спостереження за книжковим потоком, який надходив до Книжкової палати протягом останніх п'яти років, надають підстави стверджувати, що найбільше таких помилок зафіксовано в дитячих книгах, які надруковані видавцями та видавничими організаціями південно-східних регіонів України.

Використання синергетичної методології для визначення книговидавничих тенденцій в Україні надало змоги виявити тенденцію «випадковості» в діяльності багатьох сучасних видавців. Ідеться про відсутність чіткої асортиментної політики більшості видавництв, коли їх фінансова нестабільність призводила до неможливості утримання штату кваліфікованих працівників та планування й реалізації довгострокових проєктів.

На нашу думку, в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. тенденція «випадковості» частково була наслідком переходу від повної централізації книговидання до децентралізації, створення окремих кооперативних видавництв і численних невеликих недержавних фірм. Різні видавництва та видавничі організації виникали стихійно, і часто їх організовували люди, некомпетентні у видавничій справі. Зазвичай, такі підприємства не орієнтувалися на державні видавничі стандарти та правила. Це припущення ґрунтується на досвіді роботи в Книжковій палаті України й аналізові відповідної інформації у фаховій періодиці.

Часто в невеликих видавництвах за відсутності в їх структурі спеціалізованих відділів художнього оформлення художнє оформлення дитячих книг здійснювали позаштатні художники-оформлювачі низького фахового, творчого рівнів, звичайні друкарні складання та верстання їхніх видань виконували без належного видавничого оформлення. Більші видавництва, маючи складально-комп'ютерні підрозділи, запрошували до роботи програмістів (так званого «широкого профілю»), не обізнаних з нормами книговидання. Конструктивна форма книжкових видань здебільшого ставала їхньою прерогативою, причому програмісти виконували функції і технічних редакторів, не маючи необхідних знань і навичок з таких складних спеціальностей, як технічне редагування та конструювання книг. Художники працювали лише над елементами зовнішнього оформлення видань, а також підготовкою ілюстрацій до дитячих книг [10].

Складалося враження, що видавці прагнули захопити довірливе дитяче серце не так цікавою темою, як альбомом репродукцій на задану тему. Аналітичний огляд дитячих книг (виданих на початку ХХІ ст.) виявив таку особливість: примітивність тексту компенсувалася численними барвистими і яскравими малюнками, розміщеними поряд (тут не беруться до уваги книжечки для наймолодших). Тому на книжковому ринку і з'являлися невиразні, навіть антиестетичні за своїм художнім оформленням дитячі книжки. Одна з причин такої ситуації полягала в тому, що випускники поліграфічних вчз не знаходили роботи у видавництвах, які зазвичай брали саме фахівців-комп'ютерщиків [4].

Безумовно, сучасна видавнича справа не може існувати без використання комп'ютерних технологій. Однак ілюстрація у виданнях для дітей, на наше переконання, має бути результатом безпосередньої роботи художника з полотном, а комп'ютерна обробка малюнків повинна ставати завершальним етапом роботи з ілюстративним матеріалом. Результати власного дослідження сучасної дитячої книжкової продукції свідчать, що близько 30 % видань містять ілюстрації, створені виключно засобами комп'ютерної графіки, і такі, що є результатом

діяльності художників-дилетантів. Ця ситуація пояснюється тим, що митці-професіонали зорієнтовані на інші, прибутковіші види діяльності — дизайн, рекламу тощо. Окрім того, ілюстрування книжкової продукції не може надати швидких прибутків — робота потребує значних витрат часу, а видавці-замовники здебільшого сплачують за друк одразу після видання. Так, ілюстрація в дитячій книзі нині поступово втрачає свою художню цінність [6]. Із важливого комунікаційного, естетичного та виховного засобу вона перетворюється на допоміжний візуальний ряд, який іноді може завдати психіці дитини невивірної шкоди, адже формує хибні уявлення про навколишню дійсність, спотворено (а нерідко й вульгаризовано) передає інформацію про кольори та форми.

Художній редактор видавництва «Місіонер» Ф. Лукавий стверджує: «Красива книга — це не абстрактне поняття. За нею стоїть робота. Це наука». Також слід погодитися з твердженням художника про те, що робота над книгою як системою передбачає три основні комплекси: художнє оформлення, конструктивно-композиційну організацію, ілюстрування [3]. Уважається, що талант художника визначається його відповідальністю за оформлення видання загалом. На нашу думку, до якісних книг належать більшість видань для дітей таких видавців, як ТОВ «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (видавництво І. Малковича), ПП «Видавництво «Апріорі»», ТОВ «Грані-Т», ТМ «Пелікан» (видавничий проект для дітей від ТОВ «ВД «Фактор»») і ТОВ «Видавництво «Свічадо»».

Отже, «класична» форма дитячої книги має відповідати критеріям науки «книжкового мистецтва» завдяки належному набору тексту, якісній обкладинці, оптимальному формату, різноманітним елементам художнього оформлення та вдалому композиційному поєднанню образу й ритму текст із супровідними ілюстраціями. У якісній книзі простежуються розкриття теми, чистота думки, вишукана простота рішень, новизна в тексті.

Розмірковуючи над мистецтвом створення сучасної української дитячої книги в контексті органічного поєднання тексту, ілюстрації та поліграфічного оформлення, підсумуємо, що успіх видання в читачів багато в чому залежить від матеріальної якості самих книг. Тому для друку дитячих книг потрібно використовувати тільки високоякісний папір і якісну поліграфію, що є певним базисом для тривалого користування книгою та приємного читання. Проте, як свідчить практика, не всі видавництва дотримують видавничих і поліграфічних норм. Найчастіше ними нехтують приватні видавці, які інколи взагалі не знають про існування певних державних вимог до поліграфічного оформлення дитячих книг.

Дослідження книжкової продукції для дітей, виданої в Україні протягом останніх п'ятнадцяти років засвідчили, що певна частина друкованої продукції є візуально агресивним видавничим продуктом. Безпосередній огляд друкованих дитячих книг виявив, що значна частина дитячої книжкової продукції (до 50 %), представленої на українському ринку, має незадовільну якість та виготовлена без дотримання видавничих і санітарних вимог щодо цієї категорії товарів. Основними порушеннями вимог щодо якості дитячої книги нині є: друк видань для дітей на газетному папері, заниження розмірів як основного, так і додаткового шрифтів, збільшення довжини рядків та кількості переносів, друк текстового матеріалу на кольоровому тлі із завищеною оптичною густиною, друк основного тексту кольоровими фарбами, використання більше двох гарнітур шрифтів для основного або додаткового текстів. Зокрема, такі недоліки містяться в книгах ТОВ «ВКФ «БАО»» та ПМП «Промінь», оскільки більшість їхніх видань надруковані на неякісному папері та мають низький рівень поліграфії.

Висновки. За результатами дослідження виявлено, що майже 50 % сучасних книжкових видань для дітей мають стилістичні та граматичні помилки. Такий самий відсоток друкованих дитячих книг незадовільної якості та виготовлений без дотримання видавничих і санітарних вимог щодо цієї категорії товарів. Дослідження сучасної дитячої книжкової продукції свідчить, що близько 30 % видань містять ілюстрації, створені виключно засобами комп'ютерної графіки чи непрофесійними художниками.

Слід наголосити, що відповідальність за якість створення дитячих книг відповідальні всі, хто причетний до редакційно-видавничих процесів. Отже, проблема якості друкованих дитячих книг в Україні повинна стати обов'язковим завданням державної книговидавничої політики щодо формування та контролю за якістю видавничої продукції для дітей. Оскільки тривалий контакт дітей з книгами низької якості може призвести до того, що вони втратять інтерес до книг і читання.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні теорії, методики й організації редакційно-видавничої справи дитячих книг та формуванні майбутнього репертуару дитячих книг, відповідно до інформаційних потреб сучасних українських дітей.

Список використаних джерел

1. Баран У. Книжки для сучасних дітей / Уляна Баран, Тетяна Качак. — Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/18187>. — Назва з екрана.
2. Лукавий Ф. Книга — творчий продукт / Федір Лукавий // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 4. — С. 3–4.
3. Намалюй мені баранця... : інтерв'ю з Я. Куцем / підгот. М. Солтис // Книжковий клуб+. — 2002. — № 12 (руд.). — С. 20–21.

4. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія / Емілія Огар. — Львів : Світ, 2012. — 320 с.
5. Особливості оформлення дитячої літератури // Режим доступу: <http://knig.org.ua/osoblyvosti-oformlennya-dytyachoji-literatury.html>. — Назва з екрана.
6. Писательское мастерство — как научиться писать тексты правильно // Режим доступа: http://vk.com/topic-80608330_30751415. — Загл. с экрана.
7. Славова М. Дитяча книга — в дорозі чи в глухому куті? Про її сьогоденний соціокультурний стан / М. Славова // Бібліотечна планета. — 2001. — № 1 (11). — С. 38–39. — (Українська книга: європейський контекст).
8. Ткаченко К. До питання ролі художника-конструктора у сучасному книговиданні / Кость Ткаченко, Леонід Дикарев // Вісн. Книжкової палати. — 2001. — № 8. — С. 6–9.

References

1. Baran U. Knyzhky dlia suchasnykh ditei / Uliana Baran, Tetiana Kachak. — Rezhym dostupu: <http://zbruc.eu/node/18187>. — Nazva z ekrana.
2. Lukavyi F. Knyha — tvorchyi produkt / Fedir Lukavyi // Visnyk Knyzhkovoi palaty. — 2002. — № 4. — S. 3–4.
3. Namaliui meni barantsia... : intervii z Ya. Kutsem / pidhot. M. Soltys // Knyzhkovyi klub+. — 2002. — № 12 (hrud.). — S. 20–21.
4. Ohar E. Dytiacha knyha v ukrainskomu sotsiumi (dosvid perekhidnoi doby) : monohrafiia / Emiliia Ohar. — Lviv : Svit, 2012. — 320 s.
5. Osoblyvosti oformlennia dytiachoi literatury // Rezhym dostupu: <http://knig.org.ua/osoblyvosti-oformlennya-dytyachoji-literatury.html>. — Nazva z ekrana.
6. Pisatelskoye masterstvo — kak nauchitsya pisat teksty pravilno // Rezhim dostupa: http://vk.com/topic-80608330_30751415. — Zagl. s ekrana.
7. Slavova M. Dytiacha knyha — v dorozhi chy v hlukhomu kuti? Pro yii sohodenni sotsiokulturnyi stan / M. Slavova // Bibliotekna planeta. — 2001. — № 1 (11). — S. 38–39. — (Ukrainska knyha: yevropeyskyi kontekst).
8. Tkachenko K. Do pytannia roli khudozhnyka-konstruktora u suchasnomu knyhovydanni / Kost Tkachenko, Leonid Dykariev // Visn. Knyzhkovoi palaty. — 2001. — № 8. — S. 6–9.

■ UDC 002.2-053.2:655.24/.26](477)

Petrenko O. V., Senior Research Fellow, Department of State Standardization, National Book Chamber of Ukraine, Kyiv
o-petrenko@ukr.net

ISSUES ON THE QUALITY OF PRINTED BOOKS FOR CHILDREN IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY EDITIOLOGY

The aim of this paper is to analyze the semantic and artistic content of the array of printed children's books and provide an analytical overview

of the printed children's books based on state record-keeping of editions.

Research methodology. The analytical and synthetic method is used for studying the object, making it possible to receive primary information as a set of empirical claims. The synergistic methodology is used to determine trends in the Ukrainian children's book publishing.

Results. The paper describes the basic theoretical and methodological foundations of editiology of children's books. The issues of internal and external motivations in writing literary works for children are particularly highlighted. The author considers the specific features of the publishing and creation process of a modern Ukrainian children's book. The results indicate that almost 50% of current book publications for children have stylistic and grammatical flaws. The same percentage of the array of printed children's books has poor quality and is made without compliance with publishing and sanitary requirements for this category of products. The author concludes that the research stream of modern children's books give reason to believe that about 30% of publications containing illustrations are created exclusively by means of computer graphics artists or laypeople. The features of the repertoire formation and the printing quality of modern children's books in Ukraine are unfolded.

Novelty. The paper raises the issue on the major factors that affect the quality of publications for children. The data on the role of key communicators of «children's literary and publishing communication» are given.

The practical significance. The results of the empirical research have important implications for the systematization and organization of existing scientific information on the high-quality book art for children and monitoring all components relating to the editorial and publishing processes. The findings can contribute to the state policy of publishing.

Key words: children's book, editiology, authors, illustrators, publishers, editorial and publishing process, printing quality, state record-keeping of editions.

Надійшла до редколегії 09.02.2016 р.